

شىر و خورشيد تياترى نين سالونوندا

تقریبین ایل یاریم بوندان اول بوسالوندا ایرانین بو محاریبه دن سالیم چىخىب اؤز ایستىقلالینی حیفظ ائده بيله جگینی دلیرله ایثبات ائتمیشدیم. ایندی ده او عقیده م باقیدیر. بو خصوصدا بیر سۆز اول بیلیم. چونکو دونیانین ان بؤیوک سیمالاری بو خصوصدا ایران میلترینه تأمین وئرمیشلر.

اصلن ایستىقلال مؤوضوعی قابیل بحث بیر مؤوضوع دئیلیدیر. کیمسه اونو اینکار ائتمک ایسته میر. سابق دموکرات فیرقه سینی رهبرلریندن مرحوم مساوات بیزه ایستىقلال سۆزونو اورتا یا آتماغی تۆوصیه ائدیردی و دئیردی کی، بو مسأله مشکوک و قابیل بحث اولدوغو واخت مورید بحث اولایلر. ایران ایستىقلالی حتمی و غیرقابیل بحث مؤوضوعلار داندیر.

من بو مسأله نی مخصوصن ایرلی چکدیم کی، فیرقه میزین آیدین و آشکار اولان شوعارلاری موغریضلر طرفیندن سو تعبیر اولونماسین.

بورادا آقاي پيشه وری هاوادا ایران خریطه سینی ترسیم ائدرک علاوه ائدیر: من آچیق دئیرم بیزیم سۆزوموز و طلباتیمیز بو نقشه دن خاریجده دئیلیدیر. بیز ایران سرحدی داخیلینده دانیشیریق. بیر دفعه هامی بونو نظرده تورتورسا دانیشیب آنلاماق اوچون آسان اولاجاقدیر.

بو مجلس منیم ایکنجی موفصل نیطقیمی خاطره گئیره بیلر. او گون من 16مین آذربایجانلی طرفیندن مجلسه اینتیخاب اولونموشدوم. اول بیلسین او نیطقی انشیدنلردن بورادا بیر چوخلاری حاضریدیر. من او گون مملکتین وضعیتینی نظره آلیب دئیم بیر وکیل واسیطه سیله مملکتی فلاکتدن قوروماق اولماز. او گون من چوخ موتأثیر ایدیم. زیرا ساده بیر کارگر بؤیوک شؤوق و تأثیر ایله منیم چیکنمدن اؤیوب «گنت سنی آلاها تاپیشیردیم. بلکه بیزیم دردلریمیزه چاره ائده بيله سن» دئمشدی. من بیلیردیم مملکتین مخصوصن تهرانین حاضرکی شراییطی دوردوفا من او کیشینی آرزوسونو انجام وئرمگه موقوف اول بیلیمه جگم. اونا گؤره من بو گون خالقا موراجعت ائدیپ کؤمک ایسته دیم و دئیم: وکیل تک باشینا هئچ بیر ایش گؤره بیلیم: خالق اؤز اول-اله وئریب اؤز دردلرینه چاره تاپمالیدیرلار.

تهران گئدیپ مجلسه وارید اولدوقدان سونرا یأس و ناومیدلیگیم شیدتلندی. اورادا مینلرله تلقرافلار و تظلمو عریضه لرینی جاوابسیز قالدیغینی گؤردوم: شؤوق و هوس ایله تشکیلینه چالیشدیغیمیز آزادی فراکسیونونا وارید اولان شخصلرین چوخ کیچیک و عرض آمیز مقصدلر دالینجا گئتدیکلرینی سنیر ائتدیم. بوتون مجلس و دؤولت تشکیلاتینی بئش اوچ موغریض اوغرو، یالانچی و حوقاباز مورتعلمر اینده آلت اولدوغونو بیر داها تجربه ده آنلاماغا موقوف اولدوم.

بو موشاهیدات منیم روحومدا بؤیوک تأثیر باغیشلادی. بیلیردیم مجلس کورسولرینی غصب ائدن خایینلرله منیم سویمو بیر آرخا گئتمه جک و حیسن ائدیردیم کی، بو یول کسنلر دسته سی منیم آرالارینا گیرمگمه آسانلیق ایله راضی اولما یا جاقلار. اونا گؤره فورصدن ایستیفاده ائدیپ سۆزلریمی دئیم. منی 16 مین رأی ایله اینتیخاب ائدیپ مجلسه گؤندن آذربایجان خالقینی احتیاجلارینی ساییب سؤیله دیم. سۆزلریمی بؤیوک بیر دیقت و درین بیر سوکوت ایله ائشیدیب تصدیق ائدیلم. لاکین تصدیقلر خیانتلرینی گیزلتمک اوچون قارا بیر پرده دن باشقا بیر شئی دئیلیدی. فورصد اللرینه دوشن کیمی ده «بو آذربایجانلی راحت اوتوران آداما بنزه مه بیر بونو بورادان اوزاقلاشدیرماق لازیمدیر» دئییب اعتبار نامه ایله تولکولره یاراشان آچاقلیق ایله موخالیفت ائدیلم.

بونولا بئله مایوس اولماییب جیهه آزادی اطرافینا توپلانان آزادیخلارین کؤمگی ایله موباریزه به باشلادیق. افسوس کی، حرارتلی مقاله لر، شیدتلی حومله لریمیز تأثیرسیز و جاوابسیز قالدی. تهران تکان یئدی اما ایرتیجاغا دورو، اما خالقلارین حوقوقونو آباقلار آلتیندا پایمال ائتمگه دوغرو.

وضعیت بیلاخره ائله بیر آغیر حال آلدی کی، آرتیق تهراندا اوتوروب مقاله یازماقدان یا نیطق ائتمکدن بیر نتیجه اولایلمیه جگینی یقین ائتدیم. ناچار بیر ایل بوندان اول تبریزده اوزون اوزادی بحث ائدیگیمیز مسأله اطرافیندا دوشونمگه باشلادیم.

بو چوخ ساده بیر تدبیر ایدی. منیم تبریز مسلکداشلاریمدان چوخوسو تهراندان بیر ایش چیخما یا جغینی ایره لی چکیب دئیلر: آذربایجاندا باشلامالی، بورانی اول ایصلاح ائتمه لی، آذربایجان خالقینی اؤز گوجو ایله بورادا میلی حؤکومت وجودا گئیرمه لی بیک. تهران، ایرتیجاعین باشی، ایستیدادین مرکزیدیر. او، اطرافدا باش قالدیران بوتون حرکتلره موخالیفدیر. بیرینجی نؤوبه ده اورادان گؤز یوموب موستقیمن بورادا ایش گؤرمه لی بیک.

بو فیکرین حقیقتی او واخت نظریمه داها آشکار بیر صورته جیلوه ائدی کی، دؤولتین مسول مامورلاری ایله آذربایجان خالقینی تظلمو و دادخاللیق تلقرافلاری حاقیندا موذاکیره ائتدیم

مثلا بیات دندی، من رادیو واسیطه‌سی ایله موراجیعت ائتمیشم آرتیق خالق عریضه و تلفراف واسیطه‌سی ایله اؤزونه زحمت وئرمه‌م‌لیدیر. باشقالاری داها آچی، داها شدید جاواب وئردیلر.

صدر دندی، بیر تلفراف اولماسین، مین تلفراف اولسون من بو کیمی بوش سؤزلره جاواب بئله وئرمیه‌جگم.

بو سؤزلرین آیری جاوابی اولما بیلمزدی. گرك خالقا موراجیعت ائتمك. خالقین یوموروغونون گوجو ایله آزادلیغی تأمین ائتمك! بو شوعلارا من تبریز آزادیاھلارینین تكلیفی اوزره تهراندان آذربایجانا حرکت ائتدیم.

بورادا یاخین مسلکداشلاریم ایله بیر داها جیدی صورتده ایرانین و آذربایجانین داخیلی و خارجی وضعیتی تجزیه و تحلیل ائتدیكدن سونرا بو بؤیوك فیکیری عملی ائتمك اوچون بؤیوك مستقیل بیر فیرقه یاراتماق لوزومونو آنلادیق.

بو فیرقه دونیاینین تعقیب ائدیپ، آنلابیپ تانیدیغی دموکرات عونوانین آلتیندا اولمالی ایدی. بیز ده عونوانی قبول ائدیپ خالقی اونون اطرافینا توپلانماغا دعوت ائتمك مقصدی ایله کئچن دوشنبه گونو بؤیوك بیر موراجیعتنامه اینتیشار وئردیک.

بو موراجیعتنامه آذربایجان خالقی‌نین اوزون مودتدن بری حیس ائدیگی احتیاجلار اوغروندا موباریزه ائدیگی حاق و ایختیار اوزرینده یازلمیشدیر.

بیز آذربایجان خالقی‌نین آزادلیق یولوندا آپاردیغی موباریزه تاریخینی اونودا بیلمه‌ریک. تهران ایرتیجایی آذربایجانا بؤیوك ضربه‌لر وورموشدور. بیز اورادا کؤك‌سالامیش ایستیداد رژیمنندن هئچ بیر اومود گؤزله‌یه بیلمیرک. تهران آذربایجانین همیشه فیشار آلتیندا قالماسینا چالیشمیشدیر. اورادا حؤکومت سورن خایین عونورلر بیزیم باشچیلاریمیزی محو و نابود ائدیپ میلی غوروروموزو سیندیرماقدان بیر آن بئله صرفنظر ائتمه‌میشلر.

آذربایجان خالقی‌نین بؤیوك سرداری ستارخانین خایینانه بیر صورتده تهرانا چکیلیپ اؤلدورولمه‌سی هنوز اونودولمامیشدیر.

مستبیدلر ستارخانا موداخیله ائتمگی بؤیوك بیر گوناھ حساب ائدیپ اونو اتابک باغیندا موحاصیره‌یه سالدیقلاری گونلرده تهرانین کوچه، خیابان و ائولرینه بئله بختیاری توفنگچیلرینی ایله خالقین مالی، جانی و ناموسو تاپدالانیردی. مرکز ایسه اونلاری تنبیه ائتمك عوضینده خانلارینی و وزارت و صدارته منصوب ائدیردی.

تهران همیشه آذربایجان آدیندان وحشت ائدیپ او آدی آغزینا آلانلارا بیرحمانه رفتار ائتمیشدیر. بونا سردار میلی‌دن سونرا آذربایجانین ایفتیخاری اولان مرحوم شئیخ محمد خیابانی حاقیندا گؤردوکلری حاقسوزلیقلاری شاهید گؤستمک اولار.

من شخص اونون قاتیلی حاجی موخبیرالسلطنه‌نین اعتیاری تصویب اولان گون مجلسده بیر روزنامه موخبیری صفتیله حاضر ایدیم. او گون ایران آزادیاھلاری‌نین غئیرتلی نوماینده‌سی مرحوم سولئیمان میرزا بو آچاق خایینین اعتیارینامه‌سی علئیهینه اعتیراض ائدی. او چوخ حرارتلی بیر صورتده مرحوم شئیخین ایران آزادلیغی یولوندا گؤستردیگی فداکارلیقلاری ساییب سؤیله‌دی و حاجی موخبیرالسلطنه اوتانمادی، تریبون دالینا گئدیپ دندی: «دوغرودور من اونو اؤلدوردوم لاکین، بو بؤیوك بیر خیدمت دیر. چونکو خیابانی مملکته خیانت ائدیردی».

آذربایجان قهرمانلارینی قانی ایله قورولان مجلس شورا بو جلادین اعتیارینامه‌سینی قبول ائدیپ میلت نوماینده‌سی آدلانیردی. سونرا دا بو خایین رضاخان امریله اون سنه‌دن آرتیق ایران دؤولتی‌نین ریسی اولدو. بو اونون ائله‌دگی خیانتینه پاداش و زحمت حاقی ایدی.

تهران بو ایشی گؤرمکله آذربایجان نامینه دانیشماغی بؤیوك بیر خیانت حساب ائدیگینی ثوبوتا یئتیردی. شئیخی چوخ گؤزل تانی‌ییرسیز، چوخلاریز اونون معنالی نیتقلرینی ائشیتمگه مووفق اولموشسوز. من سیزدن سوروشورام او ایرانا هانسی خیانتی روا گؤرموشدو؟

من او واخت «حقیقت» روزنامه‌سینده بیر آذربایجانلی کیمی مجلسین بوخایینانه حرکتینه شدید بیر صورتده اعتیراض ائدیپ «سیزین خایین آدلانیر دیغیزمزارلار قارشیسیندا تعظیم ائتمگی بیز ایفتیخار بیلیریک»، کیمی جسورانه عیبارت یازماقلا ایچریمده شؤعله‌لنمکده اولان میلیت حیسینی تسکین ائتمگه چالیشدیم.

عجب! شئیخین خیانتی و گوناھی آذربایجانلی آدی داشیماقدان باشقا نه اولایلریدی؟

مرحوم میرزا کوچیک خانین تهران حاقیندا چوخ آچی بیر سؤزو خاطریمه‌گلدی. او دئییردی «تهران آباد اولماق اوچون بوتون ایران بریاد ائدیلمیشدی. ایران آباد اولماق اوچون تهرانی بریاد ائتمك لازیمدیر». من بو سؤزو تصدیق ائدیپ تهرانی داغیدیپ اورتادان قالدیرماغی تؤولیه ائتمیرم. لاکین بو سؤزده بیر دوغرولوق واردیرک، او دا تهرانین خارجیده باش قالدیران آزادلیق حرکتلری، اونلارین مئیدانا سوردوگو بؤیوك سیمالاری علئیهینه آپاردیغی جلادانه سیاستدن عیبارتدیر.

همین میرزا کوچیک خانین اؤزو ده چوخ وحشیانه بیر صورتده اؤلدورولوب اونون باشی ایران آزادلیغی نین غدار دوشمنی اولان رضاخانا تۇحفه گۆندریلدی.

آذربایجانین خالق و قهرمان اوغوللاریندان خوراساندا قیام ائدن مرحوم کولنل محمد تقی خان ایله ده بو جینایتی ایشلتمکدن صرف نظر ائتمه دیلر.

بونلارین هامیسی گۆستریر کی، تهراندا کۆک سالمیش ایرتیجاع و ایستیداد قوهه سی خاریجده وجودا گلن آزادلیق حرکتلرینی یاتیرماق ایشینده هئج بیر جینایتدن گئری دورمایاجاقدیر.

بو جینایتلره خاتیمه وئرمک اوچون اورانین قودرتینی محلی و میلی ایختیارلار واسیطه سی ایله سیندیрмаق لازیم گلیر.

بو ایشده آذربایجان همیشه اولدوغو کیمی ایندی ده پیشقدم اولمالیدیر. تهراندان آزادلیق اومماق بؤیوک ایشتیهاهدیر. اورادا آزادلیق موبارزه سی آپاران دستهلرین ال قوللاری باغلانیلمیشدیر.

طبیعیلر، رضاخان ییخیلان گون بیز ایسته دیگیمیز میلی حؤکومتی وجودا گتیره بیلمزدیک. او واخت اینقیلابدان بحث ائندلرین جاواییندا من «اؤیر» روزنامه سینده بو ایشین غئیر مومکون اولدوغونو ایشاتا چالیشمیشدیم. او گون میلی حرکت و اینقیلاب جریانی ایداره ائتمگه قادیر بیر سیاسی فیرقه یوخ ایدی. رهبرسیز اینقیلاب نتیجه وئره بیلمزدی. امما ایندی وضعیت تامامیله دگیشمیش اوچ ایل یاریملیق موبارزه ده تازا قوهلر و مؤحکم سیاسی جمعیتلر مئیدانا چیخمیشدیر.

ایندی من اینقیلابدان بحث ائتمک و اونو اورتایا سورمک فیکرینده دئیم. من ایسته بیرم دئیم کی، بو گون خالقیمیز اگر اؤز حاق و ایختیارینی آلماق ایقدام ائدرسه اونو عملی ائتمک ایمکانی واردیر.

مرکزی ایشغال ائتمیش ایستیداد حؤکومتی اؤزونون لیاقتسیزلیگین آرتیق ایثبات ائتمیشدیر. مجلس شورادان هئج اومید گۆزله مک اولماز. اورادا یئر توتان موستبیلر سنه دن آرتیق دیر کی، ساده بیر قانون کئچیرمگه مووفق اولمامیشلار.

مشروطه و میلی حؤکومتین وجودا گلمه سی بیرینجی نؤبه ده مملکتین بودجه سینین یعنی دخل - خرجینی تعیین ائتمکدن عیبارتدیر.

فرانساین اینقیلابی کیمی بیزیم مشروطه اینقیلابی دا بو مسأله نی حیاتاکئچیرمک یولوندا وجودا گلیمیشدیر.

بیزیم اون دؤردونجو مجلسیمیز ایسه بو مسأله نی حل ائتمگه قادیر اولمامیشدیر. ایندی آیینان مالیاتلار و صرف ائدیلن پوللارین هامیسی غئیرقانونی واوغورلوق حساب اولونور.

منیم وطنپرست تانیدیغیم اشخاصدان بیری دئییردی کی، سن نیطقلریون بیرینده قانونا احتیرام ائدیپ اونا تابع اولماقدان بحث ائتمیشدین.

من بونو اینکار ائتمیرم. قانون مؤحترم دیر. قانونسوز بیر اؤلکه ده عدالت، امنیت، اینسانیت اولما بیلمز. ولی قانون هر ایکی طرفدن مؤحترم توتولمالیدیر.

فرانسا اینقیلابی نین بؤیوک موتفکیری ژان ژاک روسو اؤزونون مشهور اثرلری نین بیرینده بئله دئییر: «بئیمان ایکی طرفلی اولمالیدیر، او، بیر طرفدن پوزولسا، ایکینجی طرف اونو ساخلاماغا مجبور دئییلر».

روسونون نظیرینده قانونلار خالق ایله دؤولت آراسیندا موتقابیل قراردان باشقا بیر شئی دئییلر. ایندی بیزیم حؤکومتیمیزین باشیندا دورانلار و مجلسیمیزین اکثریتینی تشکیل ائدنلر اؤزلری نین قویوقلاری قانونلار و یازدیقلاری قراردادلاری پوزوب آیاق آلتینا سالمیشلار. اونا گۆره بیز او قانونلاری لغو ائدیلمیش حساب ائتمگه مجبوروق.

بوندان علاوه اونلار همیشه قانونو اؤزلری اوچون بیر آلت ملعه فرار وئرمیشلر. هر واخت آزادلیغی محو ائتمک خالقین حاق و ایختیارینی آیقلاماق لازیم گلیرسه، اونلاری مئیدانا چکب ایستیفاده ائتمگه چالیشیرلار. خالقین نفعینه لازیم اولان قانونلار ایسه یاددان چیخاریلیب آرشیلوره وئریلمیشدیر.

دوستلاریمدان بیری یزدیلرین بیر مثلین یازمیشدی: گویا یزد شهرینده یالانچی بیر رؤوضه خان واریمیش کی، منبره چیخیدقا غش ائدیپ آوادلارین اوزرینه دوشرمیش. یزدیلردن بیری آخیردا جانا دویوب دئیمیشدی: «آخوند، من نمیدانم همیشه بطرف بی بی چرا غش میکنی؟»

ایندی بیزیم دؤولت آداملاریمیزدا غش ائنده همیشه بی بی نین اوستونه دوشورلر. یعنی همیشه ظالمانه قانونلاری مئیدانا چیخاریلار. عادیلانه قانونلاردان هئج بیر اثر گۆرموروک.

بیز آذربایجانلیلار قانونلارین اساسینی و ریشه‌سینی بؤیوک قوربانلیقلار باهاسسینا آلمیشیق. مرکزی حؤکومتی اؤز لرنین آنا - بابادان قالما ایرٹی حساب ائدن خایینلر اونو عملا سیلیب، سوپوروب گیزلتمیشلر. بیزیم حق و ایختیاریمیزی تأمین ائدن ایالت و ویلایت انجومنلری قانونوندان چوخ ایلدر بیر اثر یوخدور. منه قانوندان دانیشان آقادان بونا جاواب ایستردیم. اونون بوش بوغازلیقدان باشقا بیر حربه‌سی اولایلمز.

بیز حقیقتی آچیق - آیدین بیر صورتده خالقا گؤسترمله‌لی‌ییك. بیزیم مئیدانا آندیغیمیز شوعارلارین اساسینی دا قانون تشکیل ائدیر.

بیز میلتلرین و خالقلارین ایختیارینی تأمین ائتمیش قانون اساسینی دیرلتمک یولوندا موباریزه‌یه باشلامیشیق. قانون اساسی، ایالت و ویلایت انجومنی اولماسا قورو و معناسیز بیر کاغاددان عیبارت اولاییلر.

قانونا احترام ائدیپ اونو موقدس سایدیغیمیز اوچوندور کی، بیز بیرینجی نؤوبه‌ده ان بؤیوک، ان اساس قانون - یعنی انجومن ایالتی مسأله‌سینی حیاتا کئچیرمک ایسته‌ییریک.

من بو سؤزلری فقط ایندی بورادا دئمگه باشلامامیشام. بیر نچه گون فورصدن ایستیفاده ائدیپ حاضر اولدوغوم مجلس شورای میلی ده بوندان داها شدید بیر لحن ایله چیخیش ائدیپ نیماینده آدی داشییان یالانچی پهلوانلاردان بو خصوصدا جیدی ایش طلب ائتمیشدیم. حالبوکی اونلارین بیر قدم بئله خالقا دوغرو گلمله‌رینه اومیدیم یوخ ایدی.

دندیگیم کیمی ایچریمیزده فارس مثلی موجیبینجه «آشدان ایستی کاسالار» (کاسه از داغتر آش) آدمالار آز دئییلدیر. دونن اونلاردان بیری منه ایراد ائدیری کی، «یننه‌یازیرسیز آذربایجانا دؤولت طرفیندن اهمیت وئرلمیر، یننه دئییرسیز آذربایجانان آلیان وئرگیلر اورا مصرف اولونان بودجه‌دن چوخدور. آذربایجان تهرانا ائله بیر بؤیوک وئرگی وئریمیر، بیز گرک تهراندان تشکور ائدک کی، بیزه چوخ یاخشی باخیر. اگر تهران اولماسا بیز آجیمیزدان اؤلرک».

بو آدامین عاغلینا منیم شوبه‌هم یوخدور. لاکین لجبازلیق و حؤجت ایله اؤز یالان و موغریضانه سؤزلرینی خاقا تحمیل ائتمک گؤرورسوز اینسانی نهلر دئمگه وادار ائدیر؟

بیر ناخلف آداما من دئدیم: آیا بیلیرسنمی کی، ایگرمی ایل تامام رضاخان آذربایجانلی‌یا باتمانی دؤرد قیرانا آدیغی قندی 18 قیرانا یندیرتدی؟ آیا آنلاماق ایسته‌میرسن کی، آذربایجانین زحمتکش دول اروادلاری بیر قوطو کبیریت آدیغی زامان بیر ریالین اوچده ایکسینی مالیات وئریر؟ حقیقت آجیدیر، لاکین اونوسؤبله‌مه‌لی‌ییك. من مجلسده آچیق صورتده دئدیم کی، «بونو من دقیق حساب نتیجه‌سینده ایثبات ائده بیلرم». آذربایجان خالقینا ماعاریف بودجه‌سیندن وئرلن پول آدام باشینا تقسیم ائدیلسه اونو گؤسترن بیر واحد تاپماق اولماز. من اونو کبیریته تبدیل ائدیم. نتیجه بو چیخدی کی، هر بیر نفره بیر کبیریت چؤپوندن آز پای دوشور.

او کور و کار آدام او قدر خالقدان اوزاقدیر کی، بیزیم میلی دیستانلاردا چالیشان آموزگارلاریمیزین آیدا اوتوز تومن حوقوق آلیب 12 ساعات چالیشمالاریندان خبری اولای بیلیمیر. اؤلسه ده اؤز فصاحت و بلاغتینه او قدر مغروردور کی، گوندن آشکار اولان بو حقیقتی اینکار ائتمگه چالیشیر.

طبیعی‌دیر. بیز بو کیمی فاسید، لجوج و فیتنه‌جو آدمالارین سؤزونه قولاق آسیب اؤز توتدوغوموز یولدان قایتیمالی دئییلک. من اونا دئدیم بیز چالیشیب مقصدیمیزی اله ائده‌جه‌ییك. اگر سن دوغرو دئییرسن بوپور دوش قاباغا، باخاق نه‌ایش گؤره‌جکسن.

بو کیمی بوش بوغازلیقلار بیز اهمیت وئرله بیلیمیرک. ایش و فعالیت‌لازیمدیر. سؤز، عیبارت و بوشبوغازلیق خالقی یوروب مایوس ائتمیشدیر.

بیزیم گؤرمه‌لی ایشیمیز چوخ ساده‌دیر. اول شهریمیزی ایصلاح ائتمک اوچون اینتیخاب ائتدیگیمیز شهر انجومنی ایشه باشلامالیدیر. تهران بیزیم بو ساده و طبیعی‌حاقیمیزی بئله پامال ائتمک ایسته‌ییر. نچه آیدیر کی، شهر اهلی اؤز ائوینی آبادائتمک، اؤز مدنی و محلی ایشلرینی یولونا سالماق اوچون انجومن اینتیخاب ائتمیشدیر. لاکین ویزارت کشور اونو حتی ظالمانه و قانون اساسی‌نین ضیدینه اولان پهلوئی قانونو ایله ده تصدیق ائتمیر.

نتیجه‌ده شهر کؤهنه قبریستان حالینا دوشموش اونون کوچه و خیابانلاریندا گند و کثافت باشدان آشماقدادیر.

دونیادا دموکراسی نامی داشییان هئج اؤلکه یوخدور کی، اورانی شهرداری ایشلرینه دؤولت موداخله ائده بیلین. رضاخانین وجودا گتیردیگی بو منحوس سدی سیندیریب شهر انجومنی ایشه باشلامالی و شهری خرابازار حالینا دوشمکدن نیجات وئرمله‌لی‌دیر.

بیز، سو مسأله‌سینده گؤردوک کی، ساده بیر صورتده اینتیخاب ائتدیگیمیز کومیسسیون شهرین موهوم محله‌لرینی بیر نچه گون سو ایله تأمین ائده‌بیلدی. اگر بوابش ایدامه وئرلرسه بؤیوک نتیجه‌لر اله ائدیله بیلر. آیری ایشلرده بئله‌دیر. گرک هیمت ائدیپ ایشه گیریشمک. تهرانین خایینلر اینده اولان ویزارتخانلاریندان بیردفعه اومودی کسمک لازیمدیر. بوندان علاوه مورتعلرین وجودا گتیردیگی شراییطین تأثیرلریندن بوتون ایران هرچ - مرچ حالیندادیر. مازندران و گورگاندا اولدوغو کیمی، ایصفاهان، شیراز و سایر جنوبی شهرلرده آشوب و شوریشلر باش قالدیرمیشدیر. تهرانین اؤزونده بئله

شولوقلوقون قارشى سىنىي آلماغا دۇولت قادىر دئيىلدىر. حوكومت نىظامى اولدوغونا باخماي اراق گنجە ساعات اوندان سونرا شەردە گۇرونمك قاداغان ائدىلمىش، لاکىن خالقين مال- جانيني حيفظ ائتمك مومکون اولايلمەمىشىدر.

بئله بىر زاماندا آذربايجان دموکرات فيرقەسى اۋزونون بۇيوک موراجيعتنامەسى ايله فعالينه باشلامىشىدر. بىر هفته دن آز اولمايان بو مودتدە شەرىمىزدە و بوتون آذربايجاندا درين بىر سوکوت حيس ائىلدىر. خالق بىر مرکز ئىقل، بىر پناهگە تاپان کىمى اولموشدور. امنيت عومومونو تەھدىد ائدن حرکتلرسوسدورولموش، شولوقچو عونورلر ايسکات ائدىلمگە باشلامىشىدر.

ايندى آذربايجان امنيت و آرامىش جەھتدن ايرانين آيري يئرلرين هاميسيندان قاباقدىر. فيرقە بو مووفىتي فالنيك حساب ائدىب، گۇتوردوگو صلح و امنيت طلبليک سياستيني تعقيب ائدەجکدىر.

اعلاميه ميز اطرافدا اولدوقجا درين تائير بوراخمىشىدر. دوشمنلريمىز، مخصوصن، تهراندان ايران خالقلارينين حوقوقونو آياقلاري آلتينا آلان موستبىد عونورلر اوخويوب تيتيره مگە باشلامىشلار.

بىز بۇيوک بىر فيرقە ياراتماقلا دونيايا ثابت ائدەجەيک کى، اۋز ائويمىزي يابانچي اولمادان ايداره ائتمگە لياقت و قودرتمىز واردىر. (گورولتولو آقىشلار)

فيرقەمىز بارەسىندە من چوخ مو فصل معلومات وئرمک اىستەمىر. بو قدر دئمەلەيم کى، موراجيعتنامەمىزي حتما اوخوموشسوز، اونون بوتون آذربايجاندا بۇيوک تائيري اولدوغو بوندان بىليني کى، ايراني باشدان- باشا بوروموش اولان شولوقلوق و هرج- مرجليکدن بورادا هئچ بىر اثر يوخدور. اىستر شەرلردە، اىسترسە دە کندلردە خالق فيرقەيه اعتماد ائدىب اونون مئيدانا ائديغي امنيت شوعاريني چوخ حوسن توجهله اىستيقبال ائدىر. آذربايجان ايندى طوفانلي دريا کىمى تلاطومده اولان ايران مملکتينده ساکيت و آرام بىر جزيره حاليندادىر.

چوخ احتيمال وار کى، ووردوغوموز بۇيوک ضربه نين ائرينده صدرين کابینه سى سقوفا ائدىب، اونون يئرینه مووفىتي اولماق اوزره بىر مو حليل و يا آزادىخاه کابینه گئيرسينلر. لاکىن بو اوشاق آلدانان تدبيرلر بىزي ايغفال ائدە بىلمز. بىرگونلوك، بئش گونلوك اوچون يوخ، هميشه آزادليغي تامين ائتمک اوچون بورادا ويجودا گتيرمگە باشلايدىمىز مرکزى ئىقلى ساخلامالى، اونو مرکزده مو ائتمگە چاليشان موستبىدلرين باشى اوستونده مۇحکم بىر يومروق کىمى توتمالى يىق.

بوندان علاوه، فيرقەمىز ايشه باشلايدىغان سونرا ويجودا گلن امنيت و آراملىق گۇستردى کى، خالقىمىز اۋزونو ايداره ائتمگە لياقتى واردىر.

مرامنامەمىزي هنوز اينتيشار وئرمگە فورصتمىز اولمامىشىدر. چوخ تئز بىر زاماندا چاغريلان فيرقە كونفرەسىندە اونو تصويب ائدىب عومومون نظرينه تقديم ائدەجەيک. لاکىن اساسى مقصدلريمىز خالقان گىزلى دئيىلدىر. اونو بىز موراجيعتنامەمىزدە ساده بىر ديل ايله يازىب گۇسترمىشک.

بىز بىرىنچى نۇبەدە امنيت، اونان سونرا مىلى حرکاتىمىزي ايداره و ايران آزادليغيني تامين ائتمک اوچون انجومن ايلتيدن عيبارت اولان بىر مرکز ئىقل ويجودا گتيرمەلەيىک.

فيرقە نين ايشى باشقادىر. اونو، دۇولت و حۇکومت يئرینه قويماق اولماز. او، خالقين گۇزونو اچىب مۇحکم بىر اينتظام آلتينا چکمک، او واسيطه ايله عومومون منافعينه تامين ائتمگە چاليشير. خالقين حوقوقى، فردى و ايجتماعى ايشلرينى ايداره ائتمک دۇولت تشکيلاتى نين ايشيدىر. بو تشکيلات ايلت و ويلايت انجوملر شکيلينده اولايىلەجکدىر.

انجوملرين اىختياراتي چوخ وسيعدىر. اونلار بوتون دۇولت ايداره لرينىن ايشلرينه يئتيشه بىلر و ايلتین مالى، فرهنگى و بهداشتى مسالەلرينى موستقىل بىر صورتدە موذاکيره ائدىب بو خصوصلاردا جىدى تدبيرلر گۇره بىلر.

قانون اساسى بوتون ايران خالقلارى و ايلتلر کىمى، آذربايجان خالقينا دا بو اىختيارى وئرمىشىدر. بىلديگىمىز کىمى، آذربايجان انجومنى ايرانين مشروطه تاريخينده بۇيوک رول اوينامىشىدر. او، انجومندە شىرکت ائندلردن آقاي ريفعى (نىظام الدوله) نين خوشبختانه بورادا تشريفلرى واردىر. اۋزلرى ده فيرقەمىز مواسيسلريندنلر. آقاي موستشارالدۇوله ده بو تاريخى انجومنين عوضولريندنلر.

بو سىمالار بىز آذربايجان خالقى نين آديغي بۇيوک حاق و اىختياردان ديري شاهيد و مۇحکم دليل و مدرکدىرلر.

بورادا بۇيوک بىر حقيقتى سىزه گرک دئيم. بو معروفدور، دئيرلر: «حاقى آلماق لازيمدىر، اونو وئرمز لر».

منيم عقيدەمه گۇره، بو کامىل بىر شوعار دئيىلدىر. من دئيرم حاقى آلماق شاپدکى، آسان بىر ايشيدىر. اونو ساخلاماق شرطدىر.

اگر بیزیم قهرمان مشروطه‌خواه‌لاریمیز بو نوکنه‌یه توجه ائدیپ ایغفال اولماسایدیلار، ایندی آذربایجان، بلکه ایران تامامیله دونیانین ان آزاد، ان دموکراتیک مملکتلریندن بیری اولموش و دوچار اولدوغوموز فقر، فلاکت، آجلیق و سفالت قاباغیمیزا چیخمامیشدی.

آذربایجان خالقی قیرخ ایل بوندان اول تشکیل ائتدیگی انجومن ایالتی واسیطه‌سی ایله اؤزونون سیاسی روشد، و ایستعدادینی ثبوت ائتمیشدیر.

فیرقه‌میز بو ایستعداد و لیاقتی دونیا ثابیت ائدیپ اونون قاباغینا چیخاریلان مانعه‌لری اورتادان قالدیرمالیدیر.

دموکراتلیق ان موترقی و عالی بیر فیکیردیر. بیز اونو تام معناسیلا حیاتاکنجیرمگه چالیشمالی‌بیق. بیز وار قووه‌میز ایله چالیشاجلیق کی، میلت افرادی‌نین هامیسی دؤولت ایشلرینه موداخله ائده‌بیلسین و هر بیر فردین ایراده‌سی مملکتین مو قدراتیندا موثر اولسون.

بوندان علاوه، قاباغیمیزدا بؤیوک ایصلاحات دورموشدور. اولی کندلی ایله اربابلار آراسیندا تؤولید اولموش ایختیلاف‌لاری عادیلانه بیر طرز ایله حل و رفع ائتمه‌لی‌بیق. سونرا فرهنگ و بهداشت مسأله‌سی بیزجه ان بؤیوک مسأله‌لردندیر. فرهنگ و بهداشت‌سیز بیر میلت اؤز ایستیقلال، حیات و آزادلیغینی ساخلایا بیلمز.

من کئچمیش نطقلریمین بیرینده هنوز فرانس، آلمان قووه‌لری‌نین ایشغالی آلتیندا ایکن همین بو یئرده فیرنگ میلتی‌نین یاشاییب آزاد بیر صورتده اؤز حیاتی‌نی ایدامه وئره‌جگینی پیشگولوق ائتمیشدیم. بو پیغمبرلیک دئییل ایدی، من او مدنی میلتین فرهنگیندن، تاریخی موباریزه‌لریندن، بیلیک و بهداشت اولان توجهیندن کامیلن خبردار ایدیم.

بیزیم آرزولاریمیزدان ان بؤیوک عوموم خالقی ساوادلانماسیدیر. ساوادلی و ساغلام خالق هئج وخت طولوم و فیشارا تحمل ائتمز. اینسانلارلا حیوانلار آراسیندا اولان بؤیوک فرق ده بوندان عیبارتدیر.

اینسان ایجتیماعی بیر مخلوقدور. او تک اؤز باشینا یاشامیر و اونون مقصدی فقط شخصی حیاتی‌نی تأمین ائتمک دئییلدیر. بشر ایجتیماع اوچون یاشاییر. اونا گؤره ایجتیماعین منافعینی شخصی منافعیندن یوخاری توتمالیدیر.

هرکس اؤز باشینی ساخلاماقدان اوچون یاشاسایدی، دونیادا بؤیوک سیمالار، فداکار قهرمانلار و اؤز جانلارینی وطن و میلت یولوندا فدا ائدن رشید اینسانلار تاپیلمازدی. بو فداکارلیق فقط بیلیک، فرهنگ، تشکیلات و اخلاق نتیجه‌سیدیر. بیزگک جماعتین منافعینی اؤز شخصی منافعلریمیزه ترجیح وئرمگه عادت ائدک و بو واسیطه ایله خلقیمیزی فلاکتدن قورتاراق.

ایفتیخار، مال و مکت شخصی یاشایشدا دئییلدیر. دونیادا باشی اوجا آدمالار عومومن خالق خادیم‌لری اولموشلاردیر، جاوانلاریمیزی بو روحدا تربیه ائتمه‌لی‌بیق. ایفتیخار، شرف قازانماق ایسته‌بیرسن خالقا خدمت ائتمه‌لی‌سن. بونو گرک هامی بیلسین و بو یول ایله قازانیلان شرف و ایفتیخارین مزه‌سینی آنلاسین.

بیز تاریخدن چوخ دانیشا بیلرک، کئچمیشیمیز ده ایفتیخارلا دولودور. لاکین بو کیفایت ائتمز. ایفتیخار و شرافتی اؤزوموز اؤز الیمیزله کسب ائتمه‌لی‌بیق. سعدی‌نین حکیمانہ سؤزو بیزه درس عیبرت اولمالیدیر.

میراث پدر خواهی، علم پدر آموز
کابن مال پدر خرج توان کرد بده روز

بیز آتا- بابامیزین گوردوگو ایشلری اؤزوموزه سرمایا قاپیریب اونو خرجه‌یب قورتارماق. بلکه شوچاعت، رشادت و فداکارلیقدا اولارلا تقلید ائدیپ گنتدیکلری یول ایله گئدک، اولارین قازاندیقلاری ایفتیخار و شرافته نایل اولاق.

بیزیم فیکیریمیزی مشغول ائدن مسأله‌لردن بیرسی ده دیل مسأله‌سیدیر. بو، بیز آذربایجانلیلار اوچون چوخ موهوم و اساسی مسأله‌لردندیر.

فرهنگ مسأله‌سینی بیقئیدلیک ایله باشدان سالماق اولماز. چونکو میلتلرین حیاتی اونا باغلیدیر. بدبختانه بو گونه‌دک مملکتیمیزی ایداره ائدنلر بو مؤوضوعو سرسری ساییب اونا اهمیت وئرمه‌میشلر.

بوندان علاوه، آذربایجانین فرهنگ ماعاریف مؤوضوعوندا مخصوص بیر وضعیت واردیر. اهالی‌میز قرنلردن بری معین بیر دیل ایله دانیشماقدادیر. بو دیلی ساده قبا تدبیرلر ایله عوض ائتمگه چالیشانلارین اللرینده قانع ائدیجی دیللری یوخدور.

آلتی یئددی یاشیندا تازا دیل آچمیش اوشاغا یابانچی بیر ایلی تحمل ائتمک جینایتدیر. تعلیم تربیت ایله مشغول اولانلار اکثر آذربایجانلیلارین عصبی‌لیگینی بوندا گؤرورلر.

آنا دلینده یازیب اوخوماغی قداغان ائتمک فرهنگ تکاملون قاباغینی آلماق دئمکدیر.

بئش ميليوندان زىاده كند و شىهرلرده ياشايانلاريمىز قالسىن، حتى محلي مکتبلرده تحصيل ائندلریمىز بئله عۆمورلرینىن آخیرینا قدر فارس دىلىنى دوزگون تلفوظ ائتمگه قادیر دئییلدیلر.

رضاخان ایش باشینا گلیب آذربایجانى پارچالاماق سیاستینه باشلامادان اول آذربایجاندا میلی تیاترلاریمىز سریع بیر صورتده ترقى ائتمگه ایدی. خالق، ارواد و کیشى تاماشالاردا کمال مئیل ایله حاضر اولوب هونرورلریمىزین اثرلرین سنیر ائدی و بو واسیطه ایله اخلاق و معنویات جهتدن میلیمىز ترقى ائتمگه دوام ائدی. فقط مجبوراً تیاتریمىز فارس دىلىنه تبدیل ائدیلمی کیمی نوماییش سالونلاریمىز باغلانماغا مجبور اولدو. چونکو خالقیمىزین اکثرى بو دىلى انلاماغا قادیر دئییلدی.

دیلى وطنپرستلیگه موخالیف گۆرنلر واقیعن جاهیل آدمالار گرك اولسونلار. چونکو بو ایشین تازالیغى یوخدور. هنوز ایندی ده مسجیدلر و منبرلرده واعیظلریمىز خالقین آنلادیغى آذربایجان دىلىنده وعظ ائدیپ دینی وظیفه لرینی انجام وئرمگه دعوت ائدیبلر. بىز آذربایجان دىلىنین موخالیفلریندن سوروشوروق، بو ایشده نه پیسلیک واردیر؟ نه یه بیر دىلدن منبرده ایستیفاده ائتمک اولور، اما مدرسه لرده اولمور؟

وانگهی آذربایجان دىلىنده یازیب اوخوماق مسأله سىنین تازالیغى یوخدور. قیرخ نچه ایل بوندان اول ایران فرهنگىنین ایفتیخارى ساییلان میرزه حسن روشدییه تبریزده تشکیل ائدیگی مدرسه نین اینتیدایى دؤوره سینی انا دىلىنده تدریس ائتمیشدیر. اونون او تاریخده تالیف و نشر ائدیگی درس کیتابى الیمیزده دیر. بوندان علاوه، بورادا یازیب اوخوماغى انا دىلىندن باشلايانلار آز دئییلدیلر.

ائشیدىگیمیزه گۆره آقاي فیوضات و آقاي دوکتور رضازاده شفق ده بو دىلده آذربایجان مکتبلرینده واختیندا درس دئمیشلر.

بوندان علاوه، من کندلرده و خیردا شىهرلرده موعلیملر گۆردوم کى، فارس دىلىنى ابدن بیلمه یین کندلی و اصنافا بو دىلده فرهنگ مؤوضوعوندا نطق ائدیبلر.

مخصوصن سلماسدا بو گولونچ ایشین لاپ قاباریق شکیلینی کنچن ایل گۆرمگه مووفق اولدوم. من سلماس سۆزونو مخصوصن ایشلئدیم. چونکو بیزیم شاهپورعلیرضایا ایرادتیمىز یوخدور. شاپور سۆزو اونون اخلاقی جینایتلرینی نظرده موحسم ائدی. ستارخان خیابانینین دا په لوی آدلانماسی قولاقلاریمیزی خراش ائدی، روحوموزو اینجیدیر. تبریزده آذربایجانلینی قوربانلیق قویونو کیمی پارچالایان رضاخان په لوی آدینا خیابان اول بیلمز. اونو تبریز اهالیسی اؤز میلی قهرمانی ستارخان آدینا آلداندریمیشدیر. پوستخانامیز بونو بیر دفعه بیلمه لی په لوی آدینا گلن مکتوبلاری گۆری قایتارمالیدیر. تبریزده په لوی خیابانی یوخدور. بؤیوک خیابانیمیز بؤیوک سرداریمیزین آدینادیر. او بئله گرك مشهور اولسون.

آخیردا تکرار ائدیرم، بىز ایرانین ایستیقلا لینا کامیلن علاقه مندیک. اونون بیر قاریش توپراغینی آیری بیر اۆلکه یه وئرمک فیکیری ابدن مئیداندا یوخدور. بیزیم ایسته دیگیمیز قانون اساسی نین بیزه وئردیگی داخیلی حاق و مدنی خودمختاریتدن عیبارتدیر. دیل مسأله سى ده بونون جوزوی دیر.

بىز موراجیعتنامه میزده دئدیگیمیز کیمی اؤز ائویمیزین ایشلرینی اؤزوموز ایداره ائتمک فیکیرینده ییک. اوندان اؤترو وار قوه میزله چالیشاجایق.

زور ایله ایران خالقلارینی اسارتده ساخلایانلار بونو بیر کره دوشونمه لیدیلر...

(آذربایجان» روزنامه سی یکشنبه 25 شهریور، شماره 4، دوشنبه 26 شهریور، شماره 5، 3 شنبه 27 شهریور، شماره 6، 4 شنبه 28 شهریور، شماره 7، 5 شنبه 29 شهریور، شماره 8، یکشنبه اول مهر شماره 10، دوشنبه 2 مهر، شماره 11، سه شنبه 4 مهر، شماره 12، -1324 جو ایل، -2 جي دؤره).